

UOT 33

CƏNUBİ QAZ DƏHLİZİNİN ENERJİ RESURSLARININ ŞAXƏLƏNDİRİLMƏSİNDƏ MÜHÜM YERİ

Gülşən Kamil qızı XALIQOVA

*Qərbi Kaspi Universiteti
Beynəlxalq münasibətlər kafedrasının dissertantı*

xaliqova.gulshen@mail.ru

XÜLASƏ

Bu gün öz geosiyasi və iqtisadi əhəmiyyəti ilə seçilən “Cənubi Qaz Dəhlizinin seqmentləri olan TANAP, TAP kimi seqmentləri olan TANAP, TAP kimi iri trans-milli layihələrin Azərbaycanın təşəbbüsü siyasi iradəsi, kimi ilə uğurla reallaşdırılması, Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə imzalanmış “Əsrin müqaviləsi” ilə qoyulan böyük neft strategiyasının məntiqi davamıdır.

Açar sözlər: Cənubi-Qaz Dəhlizi, Səngəçal terminalı, enerji resursları, Şahdəniz yatağı, TANAP

ВАЖНОЕ МЕСТО В ДИВЕРСИФИКАЦИИ ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ ЮЖНОГО ГАЗОВОГО КОРИДОРА

РЕЗЮМЕ

По инициативе Азербайджана успешно реализуются широкомасштабные транснациональные проекты, такие как TANAP, TAP, TAP, сегменты южного газового коридора, отобранные по их геополитическому и экономическому значению, с подписанным по инициативе Гейдара Алиева «Контрактом века» является логическим продолжением более масштабной нефтяной стратегии.

Ключевые слова: Южный газовый коридор, Сангачальский терминал, энергетические ресурсы, Кровать «Шах Дениз», ТАНАП

AN IMPORTANT PLACE IN THE DIVERSIFICATION OF THE ENERGY RESOURCES OF THE SOUTHERN GAS CORRIDOR

SUMMARY

Today's large-scale trans-national projects, such as TANAP, TAP, TAP, segments of the Southern Gas Corridor segments selected by their geopolitical and economic importance, have been successfully implemented by the initiative of Azerbaijan, with the "Contract of the Century" signed on the initiative of Heydar Aliyev is a logical continuation of the larger oil strategy.

Keywords: Southern Gas Corridor, Sangachal Terminal, Energy Resources, Shah Deniz bed, TANAP

Hal-hazırda enerji təhlükəsizliyi məsələsi dünyanın gündəmində çox ciddi yer tutur. Bu mənada Azərbaycanın həm enerji resurslarına malik olan, enerji istehsal edən həm də enerji ixracatçısı və tranzit ölkə kimi Avropanın iqtisadi-siyasi arenasında mühüm yer tutur.

Azərbaycan Respublikasının prezidenti İlham Əliyev 2018-ci il mayın 29-da Səngəçal terminalında Cənubi Qaz Dəhlizinin açılış mərasimində bu dəhlizin dünyanın enerji təhlükəsizliyinə verəcək töhfə ilə bağlı demişdir; “Cənubi Qaz Dəhlizi enerji resurslarının şaxələndirilməsi işində çox önəmli layihədir. Bu layihədə biz həmin mənbələrin, həm marşrutların şaxələndirilməsini görürük. Çünki bu təqdirdə biz tam mənada enerji resurslarının şaxələndirilməsi haqqında danışa bilərik. Sadəcə olaraq yeni marşrutların açılması və eyni mənbədən qidalanması tam mənada enerji şaxələndirilməsi məsələsi deyil. Biz sözün əsl mənasında enerji şaxələndirilməsi layihəsini icra edirik. Azərbaycan qazı yeni mənbədir və Cənubi Qaz Dəhlizi yeni enerji deməkdir. Avropanın enerji xəritəsini yenidən tərtib edən layihədir (1). Layihənin gücləndirilməsində beynəlxalq əməkdaşlıq önəmli rol oynayır, dünya səviyyəli bu nəhəng layihənin icrasına 40 milyard dollardan çox sərmayə qoyulmuşdur. Layihənin istismarı dövründə Azərbaycanın 2,6 trilyon kubmetr qaz ehtiyatlarından istifadə ediləcəyi nəzərdə tutulurdu. Cənubi Qaz Dəhlizinin reallaşmasında yeddi ölkə iştirak edir. Azərbaycan, Gürcüstan, Türkiyə, Bolqarıstan, Yunanıstan, Albaniya, İtaliya. Prezident İlham Əliyev demişdir: “Biz ixrac imkanlarımızı genişləndirmək istəyirik. Biz istəyirik daha çox qazı Avropaya sataq, çünki Avropa üçün ən əlverişli bazardır” (2).

“Şahdəniz-2” yatağından çıxarılaçaq qazı Avropadakı istehsalçılara çatdırmaq üçün bu dəhliz boyu 3 böyük kəmərlər bir-birinə calanaraq vahid sistem yaradacaq. Bunlar CQBK (Cənubi Qafqaz Boru Kəməri), TANAP (Transadoluz Qaz Boru Kəməri), TAP-dır. (Trans Adriatik Qaz Boru Kəməri).

CQBK Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda yerləşən “Şahdəniz” qaz yatağından çıxarılan qazı Gürcüstan və Türkiyəyə ötürmək inşa etdirməkdir. Boru kəməri Səngəçal terminalından (Bakı) başlayır. Kəmər Türkiyə sərhəddinədək, Azərbaycanda, Gürcüstanda Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri ilə eyni marşrutdadır. Türkiyə də bu ölkənin qazpaylama sisteminə birləşdirilib.

CQBK-nin uzunluğu 691 kilometrdir, bunun 443 kilometri Azərbaycanda, 248 kilometri Gürcüstandadır. Kəmər 2006-cı ilin sonlarında istifadəyə verilərək əvvəl Azərbaycana, Gürcüstana 2007-ci ilin iyulundan başlayaraq, həm də Türkiyəyə “Şahdəniz” yatağından “Mərhələ-1 qazını çatdırır. 2018-ci ilin I rübündə kəmərin orta ötürücülük gücü təqribən 23,1 milyon kubmetr qaz olmuşdur (3).

Cənubi Qafqaz – Boru kəmərinin gerçəkləşdirilməsi “Şahdəniz” yatağının işlənməsi layihəsinin bir hissəsidir.

Cənubi Qaz dəhlizi layihəsinə dünyanın bir sıra aparıcı dövlətləri tərəfindən ciddi siyasi dəstək verilməsi də Azərbaycanın beynəlxalq əməkdaşlığının getdikcə genişlənməsini diqqətə çatdırır. Məsələn, digər mühüm enerji layihələrində olduğu kimi, ABŞ sözügedən layihənin reallaşmasına siyasi və mənəvi dəstək göstərir, hətərəfli kömək edir.

1994-cü il sentyabrın 20-də Bakıda imzalanmış, Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda yerləşən “Azəri”, “Çıraqlı” yataqlarının və “Günəşli” yatağının dərinlikdə yerləşən hissəsinin birgə işlənməsi və hasilatın pay bölgüsü haqqında” sazişin (“Əsrin müqaviləsi”) müddəti 2017-ci il sentyabrın 14-dən, 2050-ci ilə qədər uzadılmışdır. Yeni şərtlərə görə SOCAR-ın payına 14 faizdən 25 faizə qaldırılması, mənfəət neftinin 75 faizinin Azərbaycana verilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Bundan əlavə 8 il ərzində xarici investorlar tərəfindən ölkəyə bərabər hissələrlə bonus kimi 3,6 milyard dollar ödəniləcəkdir (4). Müqavilənin müddətinin uzadılması Azərbaycanda uzun illər bundan sonra da neftin hasilat səviyyəsinin sabit qalmasına neft sektoruna xarici investisiya qoyuluşunun təmin olunmasına imkan yaratmışdır.

SOCAR Turkly Enerji A.S-nin (STEAS) xarici əlaqələr departamentinin rəhbəri Murat Lesompte: TANAP, Azərbaycan və Türkiyənin liderliyi ilə həyata keçirilən layihədir. TANAP heç bir təbii qaz kəmərinə alternativ deyildir. Həyat inkişaf etdikcə enerjiyə, eləcə də təbii qaza olan tələbat durmadan artır. Sənaye, kənd təsərrüfatı və əhəlinin tələbatının ödənilməsi hökumətlər qarşısında duran əsas məsələdir. TANAP məhz bu məsələnin həllini özündə əks etdirir.

Boru kəmərinin TANAP-ın tikintisinə 2015-ci ilin martında başlanmışdır. İnşaat işlərinə dünyanın boru kəmərinin tikintisi üzrə ixtisaslaşmış ən böyük və etibarlı şirkətləri cəlb edilmişdir. Həm də çox az sayda xarici mütəxəssislərdən tikinti işlərində istifadə edilmişdir. Kəmərin inşaatında 10 mindən çox işçi

çalışmışdır. Kəmərin keçdiyi ərazilərdə tarixi abidələr qorunub, sosial layihələr icra edilmişdir.

TANAP son illərdə inşa olunan boru kəməri olduğu üçün onun tikintisində ən modern təhlükəsizlik tədbirləri tətbiq edilmişdir. Onlardan biri də Dardanel boğazından keçməklə dənizin altında olan hissəsində eyni diametrlili iki boru xəttinin tikilməsidir.

Mühəndis-texniki hesablamalara görə TANAP ən azı 30 il müddətinə fəaliyyət göstərəcək. Bu müddət ərzində “Şahdəniz” yatağında hasil olunan təbii qaz TANAP üçün yetərlidir. İstismar müddəti başa çatandan sonra bu kəmərin üzərində texniki reabilitasiya işləri görüb onun fəaliyyətini yeni müddət üçün uzatmaq olacaqdır.

Gələcəkdə TANAP “Trans Adriatik” (TAP) təbii qaz boru kəməri ilə birləşdirəcək. TAP-ın 550 kilometri Yunanıstanın, 215 kilometri Albaniyanın, 105 kilometri Adriatik dənizinin, 8 kilometri isə İtaliyanın ərazisindən keçəcək. Ümumiyyətlə, həm enerji mənbəyini, həm də nəqliyə başlanğıcını Azərbaycandan götürən Cənubi Qaz Dəhlizinin seqmentləri olan TANAP və TAP layihələrinin həyata keçirilməsi dünya enerji tarixində yenilik olmaqla tarixi əhəmiyyət daşıyır. TANAP 2013-cü ilin ortalarında TAP-a təbii qaz verə biləcək, 2020-ci ilin ortalarında TAP fəaliyyətə başlayacaq (5). Hazırda Avropa özünün artmaqda olan enerji tələbatını ödəmək üçün enerji mənbələrinin şaxələndirilməsini gücləndirmək məqsədilə Azərbaycanın uğurla reallaşdırdığı layihələrə ciddi dəstək verərək ölkəmizi etibarlı qaz ixracatçısı kimi yüksək qiymətləndirir. Cənubi Qafqazın lokomotivi olan respublikamızda hərtərəfli əməkdaşlığın miqyasını daha da genişləndirmək üçün mühüm addımlar atır.

Bu gün öz geosiyasi və iqtisadi əhəmiyyəti ilə seçilən “Cənubi Qaz Dəhlizinin seqmentləri olan TANAP, TAP kimi trans-millili layihələrin Azərbaycanın təşəbbüsü, siyasi iradəsi, kimi ilə uğurla reallaşdırılması, “Şahdəniz-2” layihəsinin gerçəkləşdirilməsi də məhz əsas ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə imzalanmış “Əsrin müqaviləsi” ilə qoyulan böyük neft strategiyasının məntiqi davamıdır. Bu müqavilələrin imzalanması ilə Azərbaycanın neft-qaz sənayesinin inkişafında keyfiyyətə yeni mərhələnin əsası qoyuldu, respublikamızın beynəlxalq aləmdə mövqeləri möhkəmləndi.

Türkiyə Respublikasının Prezidenti Rəcəb Tayyub Ərdoğan TANAP layihəsinin əhəmiyyətini çox yüksək qiymətləndirərək, “Enerji İpək Yolu” kimi tanınan TANAP-ın gələcəkdə həyata keçiriləcək yeni layihələrin müjdəçisi olduğunu bildirmişdir.

“Cənubi Qaz Dəhlizi” marşrutunun mühüm seqmentlərindən biri olan Tanap layihəsini reallaşdırmaq məqsədilə 2012-ci il iyunun 26-da İstanbul şəhərində “Azərbaycan Respublikası hökuməti arasında Trans-Anadolu təbii qaz boru kəməri sistemi”nə dair sazişlə imza atılmışdır”. TANAP layihəsi Azərbaycandan başlayan genişlənmiş Cənubi Qafqaz Boru kəmərinin Avropa

birliyi ölkələrinə xidmət edən bir neçə kəmərlə əlaqələndirərək 2020-ci ildə kəmərin buraxılış qabiliyyəti ildə 16 milyard kubmetrə, 2026-cı ildə 31 milyard kubmetrə çatdırılaraq ilkin dövrdə TANAP kəməri ilə nəql olunacaq 16 milyard kubmetr qazın, 10 milyard kubmetri Avropaya 6 milyard kubmetri isə Türkiyəyə satılacaq Prezident İlham Əliyev 2018-ci il iyunun 12-də Türkiyənin əski şəhərində TANAP qaz kəmərinin istifadəyə verilməsi münasibətilə keçirilən təntənəli mərasimdəki nitqində bildirmişdir ki, bu layihənin icrası həm maliyyə cəhətdən çox mürəkkəb bir işdir. Biz çox böyük müvəfəqiyyətlə icra etdik (6). TANAP-ın istismara verilməsi qonşu ölkələr üçün gözəl imkanlar yaradır. TANAP yeddi ölkəni, bir çox şirkətləri birləşdirir. Cənub Qaz Dəhlizinin ayrılmaz hissəsi olan TANAP bu gün və gələcəkdə enerji təhlükəsizliyi məsələlərinin həlli üçün əvəzolunmaz infrastruktur layihəsidir (7).

Türkiyə respublikasının Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan da layihənin çox yüksək qiymətləndirərək “Enerji İpək Yolu” kimi tanınan, TANAP-ın gələcəkdə həyata keçiriləcək yeni layihələrin müjdəçisi olduğunu bildirib.

Dünyanın ən böyük iqtisadi layihələrindən biri olan “Cənub Qaz Dəhlizi”nin bütün seqmentləri ilə birlikdə istifadəyə verilməsini Avropa böyük maraqla gözləyir. Yaxınlaşan qış bu layihənin soyuq Avropa ölkələri üçün nə qədər əhəmiyyətli olduğunu nəzərə çarpdırır.

Tanınmış ekspert, İtaliya Beynəlxalq İşlər İnstitutunun, energetika, iqlim və Proqramın rəhbəri Nikolo Sarton ölkə mətbuatına açıqlamasında deyib ki, Transadriatik Boru Kəməri (TAP) layihəsi İtaliyanın yeni qaz mənbələrinə çıxışını təmin edəcək. Ekspertin sözlərinə görə, layihə ölkədə qaz təchizatının şaxələndirilməsinə yardım edəcək, eləcə də bazarda ilkvidlik yaradacaq. TAP-ın İtaliyaya gətirəcəyi 10 milyard kubmetr qaz ildə təxminən 70 milyard kubmetr qaz istehlak edən ölkənin diversifikasiya strategiyasına əhəmiyyətli töhfədir. Nikolo Sartonun, başqa ölkələrin siyasətçilərinin və ekspertlərinin fikirlərindən aydın görünür ki, “Cənub Qaz Dəhlizi” bu ölkəni və eləcə də digər altı avropa ölkəsini yanacaq təhdid edən bəzi dairələrin təsirindən azad edəcək. Məhz bu amil asılılıqda qalan həmin ölkələr üçün daha böyük əhəmiyyət kəsb edir (8).

Ədəbiyyat:

1. “Xalq qəzeti”, № 124 (2880), 3 iyun 2018-ci il.
2. “İki sahil” qəzeti, № 211(7218), 7 iyun 2018-ci il.
3. “İki sahil” 7 noyabr 2018.
4. Yaqubzadə M. Azərbaycandakı neft layihələri uğurla reallaşdırılır // Xalq qəzeti, 2004, 22 dekabr
5. Yüzbaşova C., Abdullayev Z. Azərbaycanın neft-qaz strategiyası: problemlər və proqnozlar. Bakı: Nurlan, 2006

6. Neft və Azərbaycanın gələcəyi: Gənc alim və tələbələrin elmi-tədqiqat işləri. Bakı, 1998
7. İlham Əliyev. Azərbaycanın neft diplomatiyası. Biblioqrafik göstərici Bakı, 2009
8. İlham Əliyev. "Azərbaycanın yeni neft strategiyası ölkəmizin uğurlu inkişafını təmin edir" Publika qəzeti, 2018